

Samanta Kowalska

Akademia Kaliska im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu

ORCID: 0000-0002-8803-3901

s.kowalska@akademiakaliska.edu.pl

Koncepcja godności roślin w ochronie środowiska i bezpieczeństwie ekologicznym

Wprowadzenie

Od początku XXI w. następuje gwałtowny wzrost konsumpcji surowców naturalnych, degradacja ekosystemów oraz negatywne zmiany klimatyczne. Zwiększa się liczba gatunków fauny i flory zagrożonych ekstynkcją¹. Stopień dewastacji środowiska naturalnego już przekroczył dopuszczalne normy². W konsekwencji zachwianiu ulega stan bezpieczeństwa ekologicznego. Wśród narastających zagrożeń wymienia się rozległe wycinanie lasów, niszczenie naturalnych siedlisk roślin, nadmierne stosowanie nawozów sztucznych, składowanie przeterminowanych środków ochrony roślin w betonowych zbiornikach (mogilnikach)³. Wymienione zjawiska antropogeniczne skłaniają do poszukiwania nowej metodologii ochrony roślin. W działaniach na rzecz bezpieczeństwa ekologicznego dąży się do poprawy stanu środowiska, zapewniania zdrowia roślinom i ekosystemom na zasadzie harmonijnego współistnienia człowieka i natury⁴.

¹ H. Zedan, *Foreword*, [w:] *Global Strategy for Plant Conservation*, Secretariat of the Conservation on Biological Diversity, United Nations Environment Programme (UNEP), Montreal, s. 1. Zob. R. Almond, M. Grooten, T. Petersen (red.), *Living Planet Report 2020. Bending the Curve of Biodiversity Loss*, World Wide Fund for Nature (WWF), Institute of Zoology (Zoological Society of London), Gland 2020, s. 12.

² Report of the Secretary-General's High Level Panel on Threats, Challenges and Change, *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, United Nations 2004, § 53; Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2019, Seventy-third Session, Tackling Illicit Trafficking in Wildlife, A/RES/73/343, s. 2.

³ E. Zębek, *Zasady gospodarki odpadami w ujęciu prawnym i środowiskowym*, seria: Körtowski Przegląd Prawniczy Monografie, Olsztyn 2018, s. 5.

⁴ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 6 czerwca 2006 r., sygn. akt K 23/05, pkt III, 6; P. Korzeniowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Łódź 2012.

W zasadniczy sposób na postrzeganie ochrony środowiska może wpłynąć koncepcja godności roślin, która jest nowatorską regulacją wprowadzoną na gruncie prawa szwajcarskiego. W niniejszych rozważaniach będą dowodzone następujące tezy: a) koncepcja godności roślin stanowi źródło wartości, które wzmacniają fundament aksjologiczny ochrony; b) konstrukcja prawna godności roślin tworzy zaczątek nowego paradygmatu ochrony z przesunięciem punktu odniesienia na ekocentryczny. Rozważania w tym względzie należy poprzedzić udzieleniem odpowiedzi na pytanie o genezę i uwarunkowania koncepcji godności roślin. Wyjaśnienie powyższej kwestii warunkuje możliwość ustalenia rzeczywistego celu koncepcji godności roślin. Następnie na tej podstawie można przejść do omówienia kwestii szczegółowych, na których opierają się sformułowane założenia badawcze.

Prageneza normatywizacji

Za pierwotną w stosunku do koncepcji godności roślin można uznać koncepcję godności stworzenia (niem. *Würde der Kreatur*, ang. *dignity of creation*), która diametralnie zmieniła punkt odniesienia w prawie wewnętrznym, a w perspektywie czasu okazała się unikalną koncepcją na skalę światową⁵. 17 maja 1992 r. w wyniku referendum ogólnokrajowego zatwierdzono art. 120 Konstytucji Federalnej Konfederacji Szwajcarskiej⁶, który stanowi, że wykorzystanie materiału reprodukcyjnego i genetycznego roślin, zwierząt oraz innych organizmów powinno odbywać się z poszanowaniem *Würde der Kreatur*⁷.

Koncepcja godności stworzenia odwołuje się do wartości, na których opiera się naturalny porządek wszechświata. Na gruncie prawa szwajcarskiego można dostrzec wpływ argumentów o charakterze pozaprawnym. Twierdzenie to można uzasadnić, przywołując preambułę Konstytucji z 1874 r., w której zastosowano bezpośrednią inwokację do Boga (*Invocatio Dei*). W obecnie obowiązującej Konstytucji Federalnej z dnia 18 kwietnia 1999 r. występuje ciągłość prawno-kulturowa⁸. Wpływ argumentów teologicznych, nawiązanie do istoty Boskiej, która wymyka się ludzkim możliwościom rozumowania, sprawia, że

⁵ G. Bolliger, *Legal Protection of Animal Dignity in Switzerland: Status Quo and Future Perspectives*, „Schriften zum Tier im Recht” 2016, Band 15, s. 313; J. Toomey, *Constitutionalizing Nature’s Law: Dignity and the Regulation of Biotechnology in Switzerland*, „Journal of Law and Biosciences”, 19 November 2020, s. 2, 10.

⁶ Federal Constitution of 18 April 1999 of the Swiss Confederation.

⁷ S. Odparlik, *Die Würde der Pflanze. Ein sinnvolles ethisches Prinzip im Kontext der Grünen Gentechnik?*, München 2010, s. 17.

⁸ Na powstanie koncepcji godności stworzenia miała również wpływ aksjologia ustawy zasadniczej Kantonu Aargau, w której zastosowano określenie „godność stworzenia” (*die Würde der Kreatur*) – Verfassung des Kantons Aargau vom 25. Juni 1980 (Stand am 16. September 2019).

analizowana koncepcja „łamie granice myśli prawniczej”⁹. Język ludzki może opisywać zjawiska i pojęcia abstrakcyjne, formy i środki ekspresji artystycznej. W prawie dąży się natomiast do operowania językiem zrozumiałym, przejrzystym, tak aby treść norm nie zawierała zwrotów wieloznacznych. Normy prawne powinny zawierać zwroty i określenia rozumiane w sposób obiektywny, które zamiast chaosu interpretacyjnego przyczynią się do uporządkowania terminologii, znaczeń i desygnatów.

Z tego też względu część tłumaczy opowiada się za definiowaniem terminu „godność stworzenia” za pomocą zwrotów neutralnych znaczeniowo. Podczas tłumaczenia na język angielski zastosowano określenie „godność istot żywych” (ang. *dignity of living beings*), gdyż nie generuje dysput filozoficznych oraz światopoglądowych, takich jak pojęcie *Kreatur* („stworzenie”). Z kolei w wersji francuskojęzycznej w art. 120 ust. 2 użyto sformułowania *intégrité des organismes vivants*. Termin „stworzenie” posiada silne zabarwienie aksjologiczne, co pozwala uwypuklić obowiązki człowieka wobec przyrody. Natomiast określenie „istota żywa” lub „organizm” przesuwają punkt ciężkości na uwarunkowania biologiczne. Należy wskazać, że termin *Würde* („godność”) a *intégrité* („integralność”) na gruncie prawa szwajcarskiego nie ma jednak tego samego zakresu znaczeniowego. Sformułowanie „integralność” stosowane jest w kontekście aspektów etycznych związanych z bioinżynierią¹⁰. Natomiast „godność” kieruje uwagę na wewnętrzną wartość. Omówione zagadnienia wskazują na proces formowania podstawy aksjologicznej, która przyczyniła się do normatywizacji statusu roślin na gruncie prawa wewnętrznego.

Biorąc pod uwagę, że art. 120 ust. 2 (Art. 120 Abs. 2 BV 1999) Konstytucji Federalnej ma zastosowanie do organizmów innych niż ludzie, powyższa regulacja pozwala wychwycić różnicę między godnością człowieka a godnością roślin. Godność człowieka jest przyrodzona i niezbywalna, określa podmiotową sytuację jednostki w społeczeństwie. Ze względu na ważkość problematyki, godności człowieka w prawie szwajcarskim poświęcono odrębne przepisy *ius cogens*. Natomiast koncepcji godności roślin przypisano funkcję regulatora. Przyjęta norma konstytucyjna ma celu zapobieganie arbitralnej ingerencji w komórki i tkanki roślinne.

Uwarunkowania antropogeniczne

W drugiej połowie XX w. zanieczyszczenia systemu wodnego Szwajcarii, w połączeniu z zjawiskami dewastacji środowiska o charakterze transgranicz-

⁹ D. Richter, *Die Würde der Kreatur. Rechtsvergleichende Betrachtungen*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2007, vol. 67, s. 337.

¹⁰ M. Hauskeller, *Biotechnology and the Integrity of Life. Taking Public Fears Seriously*, London–New York 2016, s. 19.

nym, skłoniły do poszukiwania nowych skuteczniejszych form ochrony. Opracowanie nowoczesnego systemu zarządzania zasobami wodnymi stało się podstawą do zreformowania dotychczasowej regulacji ochrony środowiska. Wspomniane działania przyczyniły się do konkretyzacji norm i rozszerzenia regulacji na kolejne elementy ekosystemu. W 1971 r. do Konstytucji wprowadzono normę o ochronie środowiska. W tym samym roku działalność rozpoczął Federalny Urząd ds. Środowiska, Lasów i Krajobrazu¹¹, w gestii którego złożono zagadnienia związane ze zrównoważonym korzystaniem z zasobów naturalnych oraz poszanowaniem bioróżnorodności.

Kolejnym czynnikiem, który wpłynął na prace legislacyjne, było zjawisko, które w latach 80. XX w. zaobserwowano w Szwajcarii oraz wielu innych krajach europejskich. Zjawisko określone mianem „umierających lasów” (niem. *Waldsterben*; ang. *dying forests*) spowodowało na masową skalę rozprzestrzenianie się chorób¹². Wśród przyczyn wymienia się stres, który dotknął ekosystemy z powodu nadmiernego zanieczyszczenia powietrza¹³. W konsekwencji zanikała różnorodność biologiczna roślin. W celu powstrzymania niszczenia szaty roślinnej szczególną ochroną zaczęto otaczać elementy przyrody, dzięki którym rozwija się biocenoza, np. murawy kserotermiczne, mokradła i torfowiska¹⁴. Dla zapewniania bezpieczeństwa ekologicznego niezbędna jest ochrona siedlisk. Pogłębiająca się degradacja sprawia, że ochrona *in-situ* w naturalnym środowisku może być jednak znacznie utrudniona lub nawet niemożliwa. W powyższych okolicznościach wdraża się ochronę *ex-situ*, która może być realizowana, np. za pomocą banków nasion czy „zamrożonych” ogrodów botanicznych. Bioinżynieria ekstensywnie wkracza w obszary na pograniczu nauki i etyki.

Przełomowe odkrycia rekombinacji DNA (kwas deoksyrybonukleinowy, *deoxyribonucleic acid*) stanowiły impuls do wzmożenia prac legislacyjnych¹⁵. Wyniki badań nad rekombinacją genetyczną komórek zaczęto stosować do flory i fauny. Przetrasowania genów i zagłębianie się w strukturę DNA wywoływało coraz więcej dysput o charakterze prawnym i moralno-etycznym. Wnikanie w strukturę DNA za pomocą zaawansowanej technologii zaczęło jawić się dla wielu osób jako ingerencja w boskie dzieło stworzenia. Z kolei dla innych

¹¹ N. Schmitt, *Environmental Governance in Switzerland*, [w:] M. Alberton, F. Palermo (red.), *Environmental Protection in Multi-Layered Systems. Comparative Lessons from the Water Sector*, Leiden–Boston 2012, s. 84.

¹² J.M. Skelly, J.L. Innes, *Waldsterben in the Forests of Central Europe and Eastern North America: Fantasy or Reality?*, „Plant Disease” 1994, vol. 78(11), s. 1021.

¹³ R. Schlaepfer, F. Haemmerli, *Das «Waldsterben» in der Schweiz aus heutiger Sicht*, „Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen” 1990, nr 3, s. 163–188.

¹⁴ Zob. art. 18 pkt „1 bis”, Federal Act on the Protection of Nature and Cultural Heritage (NCHA) of 1 July 1966 (Status as of 1 April 2020).

¹⁵ E. Norrby, *Nobel Prize and Notable Discoveries*, New Jersey–London–Singapore–Beijing–Shanghai–Hong Kong–Taipei–Chennai–Tokyo 2016, s. 199.

było równoznaczne z przekroczeniem granicy świata dotąd znanego i dostępnego dla ludzkiego umysłu. Z powodu licznych dysonansów zaczęto poszukiwać regulacji prawnej, która umożliwiłyby racjonalne zakreślenie dopuszczalnej ingerencji bioinżynierii w profil genetyczny roślin.

Koncepcja godności roślin

Na podstawie art. 120 ust. 2 Konstytucji Federalnej „godność” opiera się na uznaniu wewnętrznej wartości istot żyjących innych niż człowiek. Należy wskazać, że godność etymologicznie związana jest z pojęciem „wartość”, która posiada pozytywne konotacje. Godność w odniesieniu do roślin jest określana mianem nieodłącznego dobra (*inherent good*)¹⁶. W związku z powyższym, godność będzie wskazywała na wewnętrzną wartość, która nie ulega stopniowaniu. Należy jednak dochować wszelkiej staranności, gdyż brak gradacji nie oznacza, że godność roślin nie może zostać zdeprecjonowana w wyniku działalności antropogenicznej.

Etyka w inżynierii genetycznej stanowi punkt odniesienia w zakresie ludzkich działań, decyzji (a więc potencjalnie również zaniechań) oraz motywacji leżącej u ich podstaw. W tym zakresie niezwykle istotne jest ustalenie nie tylko faktorów moralnych regulujących ludzkie postępowanie, co sprofilowanie ich w poszanowaniu pragmatyki, która zarazem jest przyczyną istnienia niezliczonych gatunków roślin. Koncepcja godności roślin zmierza do wyartykułowania norm, które wpływają na etyczny dobór procedur stosowanych w bioinżynierii. Należy zgodzić się z Oktawianem Nawrotem, że „etyka ma (...) ustalić cele ludzkiego działania, właściwe im wartości moralne, a w konsekwencji sformułować imperatywy, czy też prawa moralne”¹⁷. W świetle powyższych rozważań dobro powinno być nadrzędnym imperatywem moralnym podczas wdrażania czynności faktycznych, jak i norm proceduralnych w bioinżynierii.

Na podstawie dotychczasowych rozważań rośliny wylaniają się jako istoty żyjące mające prawo do rozwoju, regeneracji oraz ochrony integralności. W kontekście bioinżynierii ustawodawca szwajcarski poza pojęciem *Kreatur* pozostawił mające zdolność przekazywania materiału genetycznego bakterie i grzyby, ponieważ według obowiązującej typologii biologicznej nie są kwalifikowane jako flora i fauna¹⁸. Skoro jak wykazano źródła *Würde der Kreatur*

¹⁶ K. Friedli, H. Binder, *The Dignity of Kangal Fish in the Context of the Swiss Animal Protection Act*, „Animals” 2020, vol. 10(4), s. 2.

¹⁷ O. Nawrot, *Podstawowe działy etyki*, [w:] S. Sykuna (red.), *Etyka prawnicza. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2019, s. 9.

¹⁸ K. Więckowska, *Impresje o godności zwierząt na przykładzie rozwiązań prawnych Szwajcarii*, „Zoophilologia. Polish Journal of Animal Studies” 2019, nr 5, s. 357.

upatruje się w „moralnej wartości natury”¹⁹, konkretyzacja obejmująca rośliny zakreśla granice, których przekroczenie będzie działaniem lub zaniechaniem o znamionach arbitralnych. Bezzasadna ingerencja w strukturę biologiczną roślin może w konsekwencji skutkować naruszeniem godności, która wynika z niepowtarzalnej struktury biologicznej zapisanej w DNA.

W Szwajcarii organem eksperckim, który posiada mandat do monitorowania i doradzania władzom federalnym w zakresie zastosowania biotechnologii do roślin, zwierząt oraz innych organizmów niż ludzie, jest Federal Ethics Committee on Non-Human Biotechnology (dalej jako ECNH). Poprzez przygotowanie aktów prawnych oraz opiniowanie w zakresie bioinżynierii ECNH uczestniczy w doprecyzowaniu konstytucyjnego terminu *Würde der Kreatur*.

Według ECNH jeżeli przyjmuje się, że roślina posiada „dobro własne”, oznacza to, iż można działać w imię tego dobra²⁰. Natomiast jeżeli podejmuje się działania, które skutkują bezzasadną ingerencją (szkodą)²¹, wyłaniają się przesłanki wskazujące na arbitralność. W związku z powyższym należy wyjaśnić pojęcie „arbitralnej szkody” w świetle dotychczasowych standardów ECNH. Zagadnienie to wywołało wiele dyskusji. Przyjęto jednak, że oznacza działania lub eksploatację podjętą bez racjonalnego powodu (*without rational reason*)²². Wyrządzenie arbitralnej szkody roślinom jest moralnie niedopuszczalne (*arbitrary harm caused to plants to be morally impermissible*)²³.

Wkroczenie w strukturę biologiczną nie w każdym przypadku będzie jednak równoznaczne z naruszeniem godności. Korzystając z roślin, powinno uwzględniać się zasadę proporcjonalności. Jeżeli modyfikacja genetyczna nie pozbawi zdolności adaptacyjnych i reprodukcyjnych, działania te nie muszą naruszać godności istot żywych, która znajduje się u podstaw omawianej regulacji.

Na epistemologiczny wymiar koncepcji godności stworzenia wpłynęła etyka opierająca się na szacunku do wszelkiego życia (*the Reverence for Life*) Alberta Schweitzera²⁴. W związku z tym nie można wykluczyć, że koncepcja godności znajdzie zastosowanie do poszczególnych roślin w sposób zindywidualizowany (np. długowieczne drzewo), jak i w rozumieniu zespołu (gatunku), np. kompleks leśny z unikatową i endemiczną roślinnością. Koncepcja godności stanowi przejaw refleksji o zorganizowanym porządku naturalnym z roślini-

¹⁹ J. Toomey, *Constitutionalizing Nature's Law: Dignity and the Regulation of Biotechnology in Switzerland*, „Journal of Law and Biosciences”, 19 November 2020, s. 18.

²⁰ Report ECNH, *The Dignity of Living Beings with regard to Plant. Moral Consideration of Plants for their own Sake*, Berne 2008, s. 7.

²¹ S.H.E. Harmon, *Of Plants and People. Why do we Care about Dignity?*, „European Molecular Biology Organization Reports” 2009, vol. 10(9), s. 946.

²² Report ECNH, *The Dignity of Living...*, s. 9.

²³ Ibidem, s. 20.

²⁴ H. Baranzke, *Why Should we make a Difference? How Dignity can Work in Animal Ethics*, „Bioethica Forum” 2012, vol. 5(1), s. 7.

nami jako integralną częścią środowiska. Analizowana konstrukcja ma na celu racjonalne limitowanie przepisów prawa w obliczu prężnego rozwoju nauki w szczególności biologii molekularnej, genomiki i bioinżynierii.

Postęp naukowo-technologiczny a koncepcja godności roślin

Na początku XXI w. obserwujemy spektakularny rozwój nauki i techniki. Wiele wynalazków uprasza i ułatwia życie. Występują jednak obszary, w których osiągnięcia naukowe powodują coraz większą ingerencję w świat przyrody. Do dziedzin nauki, z którymi związane są dylematy prawne oraz moralno-etyczne, należy biologia syntetyczna, nazywana syntetyczną genomiką (*synthetic genomics*) lub ekstremalną inżynierią genetyczną (*extreme genetic engineering*)²⁵. Powyższe twierdzenia nie są pozbawione podstaw, ponieważ biologia syntetyczna polega na modyfikowaniu organizmów w celu nadania im nowych funkcji lub opracowania komponentów lub systemów biologicznych, które nie występują w przyrodzie²⁶. Biologia syntetyczna wywołuje liczne kontrowersje, gdyż przypomina podejmowanie przez człowieka karkołomnej próby „zabawy w Boga” (*play God*)²⁷. W tym zakresie uwidacznia się rola koncepcji godności roślin, która ma na celu racjonalne zakreślanie granic ingerencji technologii bioinżynieryjnych i reprodukcyjnych, zwłaszcza że nie wiadomo, jak daleko zmienione w warunkach laboratoryjnych gatunki roślin mogłyby odnaleźć się w naturalnym środowisku oraz jakie interakcje mogłyby powstać z innymi elementami ekosystemu.

Stąd można przyjąć, że koncepcja godności roślin stanowi zwierciadło, które służy do oceny dokonań technologicznych w zakresie inżynierii genetycznej. Zasadne jest wskazanie, że technologia stosowana w biologii syntetycznej może ułatwić, np. opracowywanie tańszych, ekologicznych biopaliw, redukcję zawartości CO₂ w atmosferze, opracowywanie nowych skuteczniejszych metod terapeutycznych w medycynie, tworzenie prekursorów chemicznych do produkcji tworzyw sztucznych²⁸. Występuje jednak realne ryzyko, że biologia syntetyczna może znaleźć „podwójne” zastosowanie do laboratoryjnego tworzenia nowych wirusów lub modyfikowania już znanych zjadliwych czynników biologicznych, hybryd toksyn białkowych czy wytwarzania patogenów do produkcji broni biologicznej²⁹. Należy zaznaczyć, że wydarzenia w tym zakresie

²⁵ *Extreme Genetic Engineering. An Introduction to Synthetic Biology*, ETC Group, January 2007, Val David 2007, s. 1.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Report ECNH, *Synthetic Biology. Ethical Considerations*, Berne 2010, s. 10.

²⁸ Szerzej: ibidem, s. 9.

²⁹ *Extreme Genetic Engineering...*, s. 1, 23, 25.

mogą wygenerować bezwzględne, amorficzne i hybrydalne formy bioterroryzmu. Terroryzm wraz ze emanacją w postaci bioterroryzmu dąży do zachwiania równowagi w przyrodzie, a co za tym idzie – pozbawienia społeczeństwa podstaw egzystencji w bezpiecznym i nieskażonym środowisku³⁰.

Osiągnięcia nauki i techniki mogą okazać się wsparciem w badaniach biosfery, poszukiwaniach nowych leczniczych gatunków roślin. Należy jednak zważyć, że bazowanie wyłącznie na technologii może w szybkim tempie przekształcić otaczającą rzeczywistość w „sztuczny świat”³¹. Technoutopizm odrzuca istnienie sił niezależnych od człowieka, które powodują, że przyroda funkcjonuje w sposób zorganizowany. W powyższych okolicznościach nabiera na znaczeniu rola koncepcji godności jako „moralnego” strażnika przed przekształcaniem roślin w „żyjące maszyny” lub automaty³².

Godność rozpatrywana w odniesieniu do roślin może stanowić środek profilowania metodologii działań w różnych obszarach nauki. Powyższe twierdzenie jest zasadne, zważywszy że intensyfikacja badań naukowych odsłania coraz więcej faktów o funkcjonowaniu przyrody. Rośliny są złożonymi organizmami, które mają zdolność postrzegania, podejmowania reakcji wewnątrzkomórkowych, zdolność przewidywania zagrożeń oraz reagowania na informacje napływające ze świata zewnętrznego. Część naukowców twierdzi, że między florą a fauną występuje więcej podobieństw niż dotychczas przypuszczano³³. W związku z tym należy rozważyć stopniowe rozszerzanie stosowania koncepcji godności roślin na kolejne obszary nauki i wiedzy.

Paradygmat ochrony

W dotychczasowym sposobie rozumienia przyrody dominuje ujęcie antropocentryczne, co wpływa jednocześnie na opracowywanie mechanizmów ochrony środowiska. W antropocentryzmie punktem odniesienia jest istota ludzka. Kryteria charakterystyczne dla stanowiska antropocentrycznego powodują

³⁰ S. Kowalska, *Ekoterroryzm – rozważania w kontekście bezpieczeństwa i zasady zrównoważonego rozwoju. Wybrane regulacje prawa międzynarodowego*, [w:] B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadowski (red.), *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania*, Toruń 2018, s. 223–245.

³¹ Zob. J. Białocerkiewicz, *Relacje człowieka ze środowiskiem naturalnym. Garść refleksji o konflikcie prawa i ekonomii*, [w:] B. Mikołajczyk, J. Nowakowska-Małusecka (red.), *Prawo międzynarodowe, europejskie i krajowe – granice i wspólne obszary. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Genowefie Grabowskiej*, Katowice 2009, s. 64–65.

³² F. Koechlin, *Dignity of Plant*, „Plant Signaling & Behavior” 2009, vol. 4(1), s. 79.

³³ Zob. np. M. Marder, *Plant-Thinking. A Philosophy of Vegetal Life*, with Foreword by G. Vattimo and S. Zabala, New York 2013; P. Wohlleben, *Sekretne życie drzew*, Kraków 2016.

traktowanie przyrody w kategoriach własności. Na gruncie prawnym skutkuje to uprzedmiotowieniem środowiska naturalnego³⁴. Anita Ganowicz-Bączyk wskazała, że „przyroda stała się przedmiotem badań i dociekań, stopniowo stawianym w opozycji do podmiotu poznającego – człowieka”³⁵. Szerzej powyższą kwestię rozwinęły Katherine V. Kortenkamp i Colleen F. Moore stwierdzając, że w antropocentryzmie człowiek jest uważany za „najważniejszą formę życia”, „centrum wszechświata” (*the center of the universe*), a inne formy bytu występujące w przyrodzie są rozważane „w takim zakresie, w jakim wpływają na ludzi lub mogą być przydatne/użyteczne dla ludzi”³⁶. Dominanta aspektów utylitarnych sprawiła, że relacje ludzi z przyrodą uległy osłabieniu. Omawiana w niniejszych rozważaniach koncepcja godności stworzenia posiada przymiot innowacyjności, gdyż uświadamia w szerszym zakresie wewnętrzną wartość natury, która „w sposób bezpośredni podważa wartości antropocentryczne”³⁷. Według ekocentryzmu przyroda jest „żywym” organizmem, który składa się z integralnie połączonych oraz wzajemnie uzupełniających się komponentów. Gdy osłabieniu ulegnie jeden element, znajduje to odzwierciedlenie w innych komórkach i tkankach przyrody. Ekocentryzm nie jest zawężony do analizy negatywnego wpływu działalności człowieka na środowisko. Kierując się etycznym przesłaniem wynikającym z koncepcji godności, można wyciągnąć wniosek, że rośliny powinny być chronione bez względu na to, czy pełnią rolę użytkową dla człowieka.

Działania w celu zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego wymagają współpracy międzynarodowej na większą niż dotychczas skalę. Zachodzi potrzeba przebudowania porządku międzynarodowego poprzez „konsolidację systemu uniwersalnych wartości, przyjęcie nowych zasad oraz nowych koncepcji”³⁸. Koncepcja godności roślin może pomóc ukazać dotychczasowy mechanizm ochrony w horyzoncie moralnym. Działalność ekologiczna, aby osiągnęła projektowane cele, powinna być realizowana w sposób ciągły zarówno na płaszczyźnie krajowej, jak i na forum międzynarodowym. W kontekście omawianej regulacji pojawiają się aspekty związane z moralną oceną podejmowanych działań. Samantha Besson i John Tasioulas w odniesieniu do flory i fauny posłużyli się określeniem „moralna troska” i wskazali, że

³⁴ A. Jakubowska, *Ochrona środowiska – aspekty prawne zagadnienia*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2008, nr 1, s. 109; B. Wierzbowski, B. Rakoczy, *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2018, s. 2.

³⁵ A. Ganowicz-Bączyk, *Starożytne źródła antropocentryzmu*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2009, t. 7(2), s. 37.

³⁶ K.V. Kortenkamp, C.F. Moore, *Ecocentrism and Anthropocentrism: Moral Reasoning about Ecological Commons Dilemmas*, „Journal of Environmental Psychology” 2001, vol. 21(3), s. 2.

³⁷ B. Taylor, G. Chapron, H. Kopnina, E. Orlikowska, J. Gray, J.J. Piccolo, *The Need for Ecocentrism in Biodiversity Conservation*, „Conservation Biology” 2020, vol. 34(5), s. 1092.

³⁸ S. Parzymies, J. Symonides, *Rola prawa międzynarodowego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych*, „Przegląd Strategiczny” 2012, nr 1, s. 87.

aksjologia może nałożyć ograniczenia na „nasze często egoistyczne postępowanie”³⁹.

Transformacja socjoekonomiczna nie jest jednak procesem jednorazowym. Wymaga ciągłych i nieustannych wysiłków, podejmowania rozwiązań systemowych oraz zmiany punktu odniesienia w przepisach prawa. W świetle przedstawionej argumentacji ekocentryzm ogniskuje działania proekologiczne wokół przyrody i jej tworów. Wyłania się zatem kolejna funkcja analizowanej koncepcji polegająca na neutralizowaniu dominacji czynników materialnych i ekonomicznych. Przyjęcie powyższego punktu odniesienia w paradygmacie ochrony i skorelowanie z godnością roślin mogłoby przyczynić się do ugruntowania etyki o charakterze środowiskowym.

Wnioski

Rośliny tworzą integralne połączenie komórek i tkanek, które składają się na żyjący organizm przyrody. Koncepcja godności roślin diametralnie zmienia spojrzenie, ukazując wewnętrzną wartość roślin jako istot żyjących. Podstawa prawno-aksjologiczna w tym względzie różni się od dotychczasowych form ochrony. Celem koncepcji jest zapewnienie moralnego traktowania roślin, które posiadają integralną wartość niezależnie od tego, czy jest uznana przez prawo, naukę, czy doktrynę. W dotychczasowych regulacjach przyjmuje się dominantę czynników ekonomicznych, co skutkuje uprzedmiotowieniem środowiska naturalnego oraz uwydatnieniem mechanizmów rynkowych.

Koncepcja godności wzmacnia ochronę przed arbitralną ingerencją bioinżynierii w strukturę genetyczną roślin. Rozwój biologii syntetycznej i genomiki stwarza nowe możliwości. Pojawiają się obawy, że rośliny mogą zostać tak zmodyfikowane, iż struktura oraz fazy rozwojowe nie będą przebiegały według cyklu komórkowego zapisanego w DNA. Godność roślin uwydatnia prawne i etyczne argumenty przemawiające za rozszerzeniem regulacji normatywnej, co może przyczynić się do zwiększania poziomu bezpieczeństwa ekologicznego.

Koncepcja godności roślin nie opiera się na dywagacjach, wymaga odwagi w sformułowaniu nowego paradygmatu ochrony roślin. Proces ten cały czas jest w toku, ponieważ trudno wyartykułować wszystkie możliwe sekwencje wydarzeń oraz okoliczności zważywszy, iż zarówno życie społeczne, jak i zjawiska w przyrodzie nie są statyczne. Rośliny są nie tylko gatunkami flory czy taksonami w systematyce biologicznej, lecz żywymi organizmami, które tworzą środowisko życia wszelkich istot.

³⁹ S. Besson, J. Tasioulas, *Does Morality extend to Public International Law? A Response to Normative Scepticism about a Morality of International Law*, [w:] S. Besson, J. Tasioulas (red.), *The Philosophy of International Law*, Oxford 2010, s. 13.

Wykaz literatury

- Almond R., Grooten M., Petersen T. (red.), *Living Planet Report 2020. Bending the Curve of Biodiversity Loss*, World Wide Fund for Nature (WWF), Institute of Zoology (Zoological Society of London), Gland 2020.
- Baranzke H., *Why Should we make a Difference? How Dignity can Work in Animal Ethics*, „Bioethica Forum” 2012, vol. 5(1).
- Besson S., Tasioulas J., *Does Morality extend to Public International Law? A Response to Normative Scepticism about a Morality of International Law*, [w:] S. Besson, J. Tasioulas (red.), *The Philosophy of International Law*, Oxford University Press, Oxford 2010.
- Białocerkiewicz J., *Relacje człowieka ze środowiskiem naturalnym. Garść refleksji o konflikcie prawa i ekonomii*, [w:] B. Mikołajczyk, J. Nowakowska-Małusecka (red.), *Prawo międzynarodowe, europejskie i krajowe – granice i wspólne obszary. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Genowefie Grabowskiej*, Wyd. UŚ, Katowice 2009.
- Bolliger G., *Legal Protection of Animal Dignity in Switzerland: Status Quo and Future Perspectives*, „Schriften zum Tier im Recht” 2016, Band 15.
- Extreme Genetic Engineering. An Introduction to Synthetic Biology*, ETC Group, January 2007, Val David 2007.
- Friedli K., Binder H., *The Dignity of Kangal Fish in the Context of the Swiss Animal Protection Act*, „Animals” 2020, vol. 10(4).
- Ganowicz-Bączek A., *Starożytne źródła antropocentryzmu*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2009, t. 7(2).
- Harmon S.H.E., *Of Plants and People. Why do we Care about Dignity?*, „European Molecular Biology Organization Reports” 2009, vol. 10(9).
- Hauskeller M., *Biotechnology and the Integrity of Life. Taking Public Fears Seriously*, Routledge Taylor & Francis Group, London–New York 2016.
- Jakubowska A., *Ochrona środowiska – aspekty prawne zagadnienia*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2008, nr 1.
- Koechlin F., *Dignity of Plant*, „Plant Signaling & Behavior” 2009, vol. 4(1).
- Kortenkamp K.V., Moore C.F., *Ecocentrism and Anthropocentrism: Moral Reasoning about Ecological Commons Dilemmas*, „Journal of Environmental Psychology” 2001, vol. 21(3).
- Korzeniowski P., *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, PAN Oddz. w Łodzi, Komisja Ochrony Środowiska, Wyd. UŁ, Łódź 2012.
- Kowalska S., *Ekoterroryzm – rozważania w kontekście bezpieczeństwa i zasady zrównoważonego rozwoju. Wybrane regulacje prawa międzynarodowego*, [w:] B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadowski (red.), *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania*, Katedra Praw Człowieka WPiA UMK, Toruń 2018.
- Marder M., *Plant-Thinking. A Philosophy of Vegetal Life*, with Foreword by G. Vattimo and S. Zabala, Columbia University Press, New York 2013.
- Nawrot O., *Podstawowe działy etyki*, [w:] S. Sykuna (red.), *Etyka prawnicza. Zagadnienia podstawowe*, C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Norrby E., *Nobel Prize and Notable Discoveries*, World Scientific, New Jersey–London–Singapore–Beijing–Shanghai–Hong Kong–Taipei–Chennai–Tokyo 2016.
- Odpalik S., *Die Würde der Pflanze. Ein sinnvolles ethisches Prinzip im Kontext der Grünen Gentechnik?*, Verlag Karl Alber Freiburg, München 2010.

- Parzymies S., Symonides J., *Rola prawa międzynarodowego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych*, „Przegląd Strategiczny” 2012, nr 1.
- Report ECNH, *The Dignity of Living Beings with regard to Plant. Moral Consideration of Plants for their own Sake*, Berne 2008.
- Report ECNH, *Synthetic Biology. Ethical Considerations*, Berne 2010.
- Report of the Secretary-General's High Level Panel on Threats, Challenges and Change, *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, United Nations 2004.
- Richter D., *Die Würde der Kreatur. Rechtsvergleichende Betrachtungen*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2007, vol. 67.
- Schmitt N., *Environmental Governance in Switzerland*, [w:] M. Alberton, F. Palermo (red.), *Environmental Protection in Multi-Layered Systems. Comparative Lessons from the Water Sector*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston 2012.
- Schlaepfer R., Haemmerli F., *Das «Waldsterben» in der Schweiz aus heutiger Sicht*, „Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen” 1990, nr 3.
- Skelly J.M., Innes J.L., *Waldsterben in the Forests of Central Europe and Eastern North America: Fantasy or Reality?*, „Plant Disease” 1994, vol. 78(11).
- Taylor B., Chapron G., Kopnina H., Orlikowska E., Gray J., Piccolo J.J., *The Need for Eocentrism in Biodiversity Conservation*, „Conservation Biology” 2020, vol. 34(5).
- Toomey J., *Constitutionalizing Nature's Law: Dignity and the Regulation of Biotechnology in Switzerland*, „Journal of Law and Biosciences”, Published 19 November 2020.
- Wierzbowski B., Rakoczy B., *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Więckowska K., *Impresje o godności zwierząt na przykładzie rozwiązań prawnych Szwajcarii*, „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies” 2019, nr 5.
- Wohlleben P., *Sekretne życie drzew*, Wyd. „Otwarte”, Kraków 2016.
- Zedan H., *Foreword*, [w:] *Global Strategy for Plant Conservation*, Secretariat of the Conservation of Biological Diversity, United Nations Environment Programme (UNEP), Montreal.
- Zębek E., *Zasady gospodarki odpadami w ujęciu prawnym i środowiskowym*, seria: Kortowski Przegląd Prawniczy Monografie, Olsztyn 2018.

Summary

Concept of plants' dignity in environmental protection and ecological safety

Keywords: international law, Swiss law, dignity of plants, *dignity of living beings*, genetic engineering and genomics, environmental security.

The evolving phenomenon of extinction of flora and fauna species, the greenhouse effect, and climate change encourage the search for more effective methods of environmental protection. The aim of the article is to present an innovative concept of plant dignity introduced in Swiss law. The article elaborates on the claim that the concept provides arguments for the formation of a new paradigm of environmental protection, in which the reference point is

shifted from anthropological to ecocentric. The concept of plant dignity is a source of values and solutions that can provide legislative inspiration for the development of international law norms in this matter. As part of the considerations, the inference oscillates around emphasizing the role of the concept of dignity for the protection of plants as *living beings*. In the face of the intensive development of science and technology, of bioengineering, the issues that require the continuation of legislative work to rationally define the boundaries of human activity have been identified. When formulating the postulates *de lege ferenda*, the role of the concept of plant dignity as a guideline in the profiling of pro-ecological activities is emphasized.

